

Terje Varul

VAATA ETTE!

MINA JA KIRJANDUSE KOLM PÕHILIIKI

Tööraamat kutsekooli- ja gümnaasiumiõpilastele

Mõtle tööraamatu pealkirjale ning koosta eestikeelne meem, mille peasõnum on „Vaata ette“.

Väljaandja kinnitab, et tööraamat vastab kutsekeskhariduse uuele riiklikule õppekavale ning järgib üldharidusmooduli „Keel ja kirjandus“ põhimõtteid.

TERJE VARUL

Vaata ette! Mina ja kirjanduse kolm põhiliiki. *Tööraamat kutsekooli- ja gümnaasiumiõpilastele*

Retsenseerinud MAARJA VALK, MERILIN ARUVEE

Toimetanud ESTA HAINSAHU

Keeleliselt toimetanud KARET EESMÄE

Kujundanud ja küljendanud HEISI VÄLJAK

Tööraamatu valmimiseks andis inspireeriva impulsi IT Akadeemia ja Tallinna Polütehnikumi juhtkond.

Tööraamatu koostamisel aitasid kaasa

Anni Mai Katvel, Ebe Talpsepp, Jonna Kubu, Andrus Org, Pille Reins ja Tallinna Polütehnikumi õpilased, eriti TA-22E, IT-22E ning TA-24A ja IT-24A rühmad.

Autoriõigus: OÜ Maurus Kirjastus, 2025

Tartu mnt 74, Tallinn 10113, mobiil 5919 6117

www.kirjastusmaurus.ee

tellimine@kirjastusmaurus.ee

ISBN 978-9916-738-84-9

Mauruse digiõppevara leiad TaskuTargast.

taskutark.ee/opi

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil. Tööraamatu ühtki osa ei tohi kasutada tehisaru treenimiseks.

Sisukord

Proloog ehk eellugu	6
1. Algus. Kirjanik	13
2. Tunded ja mõtted. Lüürika	20
3. Draamat tegema. Dramaatika	35
4. Miniatuurist novellini	42
5. Tegelane, kõige tähtsam	49
6. Aegruum	65
7. Vaatepunkt	87
8. Midagi tõelist. Romaan	94
Epiloog ehk järellugu	103
Nimede ligikaudne hääldus	109

Hea õppur!

Sinu ees on kirjanduse tööraamat, milles leidub ka eesti keele ülesandeid. Sõna *tööraamat* mõlemad pooled annavad teada, millega tegu: töö on raamatusse pandud. Miks pole see töövihik? Siin pole ainult ülesanded, vaid ka sõnavara-, keele- ja muud tööd, õpi- ja ilukirjandustekstid. Omamoodi võiks selle tööraamatu kohta öelda veel *iseõpperaamat*, sest kirjanduslike teadmiseni saaksid selles õppematerjalis jõuda ka iseseisvalt: sinus peaks olema natukenegi huvi uute teadmiste vastu, natukene oskust otsida veebist lisamaterjali ja kindlasti rõõmu õppida. Ise avastatu jääb alati paremini meelde kui teiste öeldu või kirjutatu.

Tööraamatu kasutamise üks eeldusi on see, et oled lõpetanud põhikooli ning pisutki saanud teadmisi kirjanduse ja eesti keele kohta. Ühesõnaga: selleks et midagi teada saada, tuleb enne midagigi teada.

Praktilised näpunäited tööraamatu kasutamiseks

- Iga peatükk algab moto ja häälestusega – see on põgus ettevalmistus peatüki teadmiste omandamiseks, meeolelu loomiseks.
- Õpiteksti ehk teooriat pole palju, enamikus peatükkides jõuad teadmiseni ülesannete abil. Õpitekst on muust materjalist kergesti eristatav (sinisel taustal).
- Kasutada võid ka TI abi, kuid tee seda loovalt ja mõtestatult - primitiivne on anda lihtsalt ülesanne TI-le lahendada. Mõttele, küsi, katseta! Hea dialoog sünnib küsimustest, kahtlustest ja ideedest. TI võib olla sinu kaasmõtteleja, mitte pelgalt vastuseandja. Kuid tee seda nii, et ka õpetaja teaks, milline koostöö TI-ga oli. Selleks lisa ülesande juurde tähekombinatsioonide abil info. TI-I – kui kasutasid TI-d ainult ideekorjeks või inspiratsiooniks; TI-K – kui tegid TI-ga koostööd (küsimused, dialoog, ümberkirjutused jms); TI-✓ – kui tegid töö ise, TI-d ei kasutanud.
- Alati on parem, kui ülesandeid on rohkem, ja kunagi ei tea, kui palju keegi pikema teksti kirjutamiseks ruumi vajab. Seetõttu võiks tööraamatu kõrval olla ka vihik või õpimapp.
- Igas peatükis on vähemalt üks keeleülesanne, mis pole lihtsalt reegli kinnistamine, vaid annab sulle võimaluse leida põhjusi, miks nii kõneldakse või kirjutatakse. Lisaks on veebivihjed, kust leiad vastuseid.
- Igas peatükis on ka üks tekstiülesanne, mis annab võimaluse harjutada riigieksami lugemisülesannetele vastamist.
- Iga peatükk lõpeb kirjutamisülesandega, mis sarnaneb vastava ülesandega riigieksamil. Sõnade arv pole jäik, lõpliku sõnade arvu võid kokku leppida õpetajaga.
- Kui sa midagi ei oska, tasub kindlasti küsida õpetajalt abi. Lõppude lõpuks võid kirjutada ka autorile ning leiame koos lahenduse.

Kõige tähtsam

Kirjanduses ja keeles pole tihti olemas ainuõigeid ja valesid vastuseid: pigem on see võimalus ise leida oma teekond ning põhjendused oma väidetele ja mõttekäikudele.

AVASTA!
OTSUSTA!
TEE KOOSTÖÖD!
EKSI JA LEIA LAHENDUS!
OTSI ABI!
JULGE KÜSIDA!
JULGE OLLA LOOV!

Tingmärgid

Häälestus

Ülesanne, mille lahendus kirjuta vihikusse

Paaris- või rühmatöö (pole kohustus, vaid pigem võimalus)

Autor sosistab – vihjed, mis aitavad ülesannet täita

Nutikast – viited veebilinkidele

Kokkuvõttev ülesanne. Arutlev kirjand

Tingmärgita ülesanded on mõeldud lahendamiseks tööraamatus.

PROLOOG ehk EELLUGU

Raamatuid lugeda, õppida ei olegi kunst, raamatuid maitsta on suur kunst.

A. H. Tammsaare

Küsimusele *Mis on su ümber?* vastamist alustatakse tavaliselt asjade loetelust. Üsna üllatav vastus oleks näiteks, et mind ümbritseb soojus ja hoolimine. Nähtamatut on raske märgata. Omamoodi on selleks ka tekstid meie ümber. Meid ümbritsevad tekstid on terviksõnumid, mis tahes kujul nad meid ka ei ümbritseks.

Jagage üksteisega oma viimaseid tekstikogemusi. Milliseid lühemaid või pikemaid tekste olete viimastel päevadel lugenud või kirjutanud? Mõelge laiemalt – tekst võib olla ka veebivestlus, meem, Tiktoki video jmt.

Mõelge ja arutlege:

- Mis tekstiga oli tegu?
- Kus see oli?
- Mis tundeid või mõtteid see tekitas?
- Kas ja kuidas see tekst mõjutas teie vaateid või teadmisi?
- Kas soovitaksite seda kellelegi teisele? Miks?
- Kuidas see tekst suhestub teie elu või kogemustega?

Kirjandusteooria tegeleb just sellega, kuidas kirjutatakse kirjandusteoseid, kuidas neid liigitatakse ning milliseid võtteid kirjutamisel kasutatakse. Liigitamise aluseks on kokkulepitud tunnused.

Prantsuse kirjanik Georges Perec esitab raamatus „Mõelda/liigitada ja teisi tekste“ liigitamise kohta retoorilise küsimuse, samas on ta kavalalt oma nimetud liigitussõnad juba süstematiseerinud: „Kuidas võiks liigitada järgmisi verbe: grupeerima, hierarhiseerima, jaotama, katalogiseerima, klassifitseerima, korraldama, liigendama, liigitama, loendama, loetlema, nummerdama, paigutama, rühmitama, seadma?“

Millise tunnuse alusel on kirjanik need verbid järjestanud?

Kirjanduses on mitmesuguseid liigitamisaluseid. Üks neist on teema: kindlasti oled lugenud ajaloolisi, armastus- või noorteromaane. Liigitamise aluseks võib olla ka vorm, näiteks novell, stsenaarium, sonett. Liigitada on võimalik ka eesmärgi järgi: näiteks didaktiline romaan tahab edasi anda midagi õpetlikku, elulooromaan on jäädvustanud kellegi elu. Sarnane esituse võte koondab samasugused tekstid ühte **žanri**.

ÜLESANNE 1

Loe järgnevaid tekstikatkeid ja leia neile vähemalt kaks liigitamiselust. Põhjenda oma valikut.

Lapsel polnud lallitajaid
polnud oma kallistajaid,
olgu päeval, olgu ööl –
memm see rügas aina tööd.

Ave Alavainu, „Vee ringkäik looduses“

Kui jorjenijuurikad on üles võetud
vundamendiaugud kinni topitud
kressiseemned ja sääsevõrgud kokku korjatud?

Ly Seppel, „Kunas kodu saab valmis?“

Möödusid minust Kesk tänaval.
Nägin huvi Su silmades,
mida varjasid tumedad päikesepilliklaasid.
Vaatasime tagasi.
Sammud.
Kõndisid edasi.

Jonna Kubu, „Peidetud silmadele“

Arm on liig noor, et hingepiina teaks,
ehk ise küll on selle sünnitaja.

Mu patte, kelm, sa loendama ei peaks,
just sind neis süüdistada oleks vaja.

William Shakespeare, „Sonetid“,

sonett nr 151, tlk H. Rajamets

Ta laual avatlev ja vastuvõtlik,
just nagu ootaks sigitavat sulge:
oo tundepakitsused, kired, tulge,
mu rüppe lasku, sõna hell ja mõtlik!

Marie Under, „Valge leht“

Just meie maise elu poolel rajal
end keset sünget metsa leidsin teel,
sest olin eksi läinud sellel ajal.

Kui õudne oli, öelda ei või keel,
see metsik mets ja tihe oksaräga;
mul mõelda sest on kole nüüdki veel, [- -]

Dante Alighieri, „Jumalik komöödia.

Põrgu“, 1. laul, tlk H. Rajamets

Küllap märkasid, et liigitamiseks on vaja rohkem kui üht mõõdikut, üht teksti. Üks tekst ei moodusta veel žanri. **Teoseid võimaldab liigitada ning analüüsida** mingite kindlate tunnuste kordumine, näiteks ülesehitus.

Sajandeid on kirjanikud valinud oma loole sobivaima vormi. Lihtsalt jutustatud lugu on mõttekas esitada proosavormis. Kui tahetakse lugu edasi anda ainult tegelaste dialoogi kaudu, siis parim võimalus selleks on näitekirjandus. Oma tundeid seevastu on hea väljendada poeesias ehk luules. Nii ongi kirjanduses kolm suurt põhiliiki.

+ **Eepika ehk jutukirjandus** jutustab ja kirjeldab välismaailma, näiteks muinasjutt, novell, jutustus, romaan, SMS-romaan, tviteratuur, graafiline romaan.

+ **Lüürika** väljendab enamjaolt sisemaailma elamusi ja tundeid, näiteks sonett, ballaad, vabavärss, SMS-luule.

+ **Dramaatika ehk näitekirjandus** on sise- ja välismaailma tegevuse vahetu kujutamine, näiteks tragöödia, komöödia, draama, sketš, püstijalakomöödia.

Kirjanduse kolme põhiliigi järgi eristatakse ka jutukirjanikke, luuletajaid ja näitekirjanikke. Neid kirjanikke, kes suudavad olla viljakad nii luules, proosas kui ka draamas, pole palju. Raamatu „Kevade“ loojat teame eelkõige jutu- ja näitekirjanikuna, ometi on säilinud ka paar tema luuletust. Sellegipoolest ei peeta Oskar Lutsu luuletajaks, vaid ikka muhedaks jutuvestjaks ning humoorikate näitemängude autoriks.

Seda imetlusväärsem, kui leidub kirjanikke, kes suudavad pajatada lugusid, luuletada ja kirjutada näidendeid, mis jõuavad ka teatrilavale. Eesti kirjanduse alustalasid Lydia Koidula on üks neist.

ÜLESANNE 2

Loe läbi katkendid Lydia Koidula tekstidest ja määra teksti liik koos põhjendusega, selleks tõmba iga teksti lõpus maha ebaoluline.

Lydia Koidula (1843–1886)

eesti esimene naisluuletaja, naisnäite- ja -proosakirjanik, naisajakirjanik

Ainuke

Meie Andresel hakkas aeg viimaks igavaks minema. Maantee peal kuuldi juba vankreid kägisevat ja hääli kõnelevat: kirikulised hakkasid liikuma. Kas ta pidi ootama, kuni Kase talu rahvas ka teele läksid? Kas ta siis ise mees ei olnud? Keda ta kartis? „Ega ta mind ära ei söö, katsume õnne,“ mõtles ta iseeneses, võttis südame rindu, ja kui peremees teisest väravast jälle koju nägi tulevat, astus ta teiselt poolt ka õue ja küsis tüdruku käest, kes kaevust pangea vett välja vinnas, kas peremehega kokku ei võiks saada.

„Miks ep või? Astuge aga tupp,“ tähendas teine. Andres jättis tüdruku järele vahtima, astus tupp ja leidis sealt peremehe eest, kes temalt pärast tervise vastuvõtmist küsis, mis head see külaline siis tuua.

Teksti liik: eepika, lüürika, draamatika

Põhjendus: jutustatakse (väljamõeldud) lugusid; lugu mõeldud esitamiseks; väljendab tundeid, meeolusid; kõneleb lüürilise mina vaatepunktist; lugu koosneb ainult tegevustest, mida antakse edasi tegelaste kaudu; tekstil pole erilist liigendust, hrl kirjutatud järjestikuse tekstina

Säärane mulk ehk Sada vakka tangusoola

Esimene vaatus

1. pilt. Maie. Enn (õuest tulles).

MAIE: Jäta mind rahule, Enn, mul pole aega! Kui eit kuuleb-näeb, et töö tegemata on? Ma olen sulle kümme korda ütelnud: meist mõlemaist ometi sõpru ei saa!

ENN: Maiekene, marjukene – miks sa jälle nii ohakane oled täna? Miks meitest sõpru ei peaks saama? (*Uut rätikut taskust tõmmates.*) Vaat siia! Kas ei ole esimene ilus? Ähäh! Eile alles kiriku-poest ostetud! Maksab puhast 50 kopikat!

MAIE (*õlgu kehitades*): Kahju!

Teksti liik: eepika, lüürika, draamatika

Põhjendus: jutustatakse (väljamõeldud) lugusid; lugu mõeldud esitamiseks; väljendab tundeid, meeolusid; kõneleb lüürilise mina vaatepunktist; lugu koosneb ainult tegevustest, mida antakse edasi tegelaste kaudu; tekstil pole erilist liigendust, hrl kirjutatud järjestikuse tekstina

Manitsus / Armasta ja kannata

Süda, ei sa kaugelt pea
tõsist õnne otsima;
vagusi kuid looda, usu,
armasta ja kannata!

Võiksid sa maailma otsa
tuule tiivul lennata –
süda, sinu soovimised
ikka tuleks ühes ka.

Ei maailmal rahu anda
pole, petlik on ta õnn:
mis ta eile õnneks kiitis,
tuulemäng see homme on!

Sest, mu süda, ära kaugelt
tõsist õnne otsi sa:
vagusi kuid looda, usu,
armasta ja kannata!

Teksti liik: eepika, lüürika, draamatika

Põhjendus: jutustatakse (väljamõeldud) lugusid; lugu mõeldud esitamiseks; väljendab tundeid, meeleolusid; kõneleb lüürilise mina vaatepunktist; lugu koosneb ainult tegevustest, mida antakse edasi tegelaste kaudu; tekstil pole erilist liigendust, hrl kirjutatud järjestikuse tekstina

ÜLESANNE 3

Selgita järgmisi sõnu ja väljendeid kontekstist lähtuvalt, vajadusel otsi abi veebisõnastikest.

võttis südame rindu –
ohakane oled –
mulk –
vakk –
vagusi –
tuulemäng see homme on –

ÜLESANNE 4

Joonista vihikusse ajatelg, paiguta ajateljele allolevad aastaarvud.

1843–1850–1857–1861–1862–1863–1865–1866–1868–1870–1871–1873–1886–1929–1946–2018

Ajateljele märgitakse tavaliselt nimesid, sündmusi, kohti jms.

Lisa aastaarvude juurde täpsustus, mis on seotud Lydia Koidula elu või loominguga. Tugine ka veebikursusele „Tähtteose kiirkursus. Lydia Koidula „Meil aiaäärne tänavas““.

